Львівський професійний коледж
готельно-туристичного та ресторанного сервісу

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник директора з НМР
_____ Марія СКОРОБОГАТА
26 серпня 2024 р.

Методичні матеріали для проведення семінарських занять з дисципліни «Історія державності та культури України»

Спеціальність 241 «Готельно-ресторанна справа»
Освітньо-професійний ступінь фаховий молодший бакалавр
Освітньо-професійна програма «Готельно-ресторанна справа»

Підготував:
Викладач Афтанас А.А.

Погоджено на засіданні циклової комісії викладачів гуманітарного циклу
Протокол № 01 від 26 серпня 2024 р.

Голова циклової комісії _____ Ірина ГОЛЕЦЬ

Львів 2024

Семінарське заняття №1. Предмет, завдання та методологія історії державності та культури України

Мета: Сформувати у студентів цілісне уявлення про об'єкт та предмет навчальної дисципліни як інтегративної галузі знань, що поєднує політичну історію та історію духовної культури. Розкрити значення курсу для формування національної ідентичності та громадянської свідомості. Ознайомити з основними методологічними підходами (цивілізаційним, соціокультурним, антропологічним) та джерельною базою. Проаналізувати еволюцію історичних поглядів на українське державотворення від літописів до сучасних концепцій.

Завдання:

- Визначити місце дисципліни в системі соціогуманітарних наук.
- Вивчити основні терміни: «державність», «культура», «етногенез», «нація».
- Ознайомитися з класифікацією історичних джерел (археологічні, писемні, речові, лінгвістичні).
- Розглянути основні етапи становлення української історичної науки (діяльність М. Грушевського, В. Липинського, М. Костомарова).

Питання для перевірки базових знань:

1. Чим відрізняються поняття «держава» та «державність»?
2. Які основні функції виконує культура в процесі формування нації?
3. У чому полягає суть цивілізаційного підходу до вивчення історії?
4. Назвіть основні групи джерел з історії державності та культури України.

Теми доповідей:

- Спадщина Михайла Грушевського та його концепція історії України-Руси.
- В'ячеслав Липинський про державницьку школу в українській історіографії.
- Роль археології у вивченні додержавного періоду на теренах України.

Список використаної літератури:

1. Бойко О. Д. Історія України : посібник. Київ : Академвидав, 2012. 704 с.
2. Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. Україна і Росія в історичній ретроспективі : у 3 т. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 1. 504 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1991. Т. 1. 648 с.
4. Залізняк Л. Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. Київ : Темпора, 2008. 103 с.
5. Історія української культури : у 5 т. / за ред. Б. Є. Патона. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 1. 1134 с.
6. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX ст.). Київ : Генеза, 2000. 256 с.
7. Крип'якевич І. П. Історія України. Львів : Світ, 1990. 519 с.
8. Литвин В. М. Історія України : підручник. Київ : Наукова думка, 2013. 1056 с.

9. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.
10. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Критика, 2006. 584 с.

Вебресурси:

- Енциклопедія історії України (Інститут історії України НАНУ)
- Електронна бібліотека "Україніка" (НБУВ)
- Портал «Ізборник» — історія України за літописами

Семінарське заняття №2. Русь-Україна – витоки української державності

Мета: Проаналізувати процес становлення та еволюції Давньоруської держави як фундаменту української політичної традиції. Розкрити сутність «норманської» та «автохтонної» теорій походження Русі. Дослідити систему управління («князь — боярська рада — віче») та роль прийняття християнства у залученні України-Русі до європейського цивілізаційного простору. Вивчити культурні феномени: літописання, архітектуру (Софія Київська), правову систему («Руська правда»).

Завдання:

- З’ясувати геополітичні чинники формування Київської держави.
- Проаналізувати державотворчу діяльність князів від Олега до Володимира Мономаха.
- Дослідити вплив візантійської та варязької культур на розвиток Русі.
- Визначити причини та характер феодальної роздробленості.

Питання для перевірки базових знань:

1. Які факти свідчать про автохтонність українського етносу в період Русі?
2. У чому полягало історичне значення прийняття християнства (988 р.)?
3. Які верстви населення Русі були зафіксовані в «Руській правді»?
4. Які архітектурні пам’ятки Русі включені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО?

Теми доповідей:

- Феномен Софії Київської як центру духовності та культури.
- Дипломатія княжої доби: шлюбна політика Ярослава Мудрого.
- Військове мистецтво та озброєння руських дружин.

Список використаної літератури:

1. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. Київ : Наукова думка, 1968. 222 с.
2. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1991. Т. 2. 640 с.
3. Котляр М. Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. Київ : Україна, 1996. 238 с.
4. Літопис руський / за Іпатським списком пер. Л. Махновець. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
5. Магочій П.-Р. Україна: Історія її земель та народів / пер. з англ. С. Біленького. Київ : Критика, 2012. 760 с.

6. Моця О. П. Київська Русь: від язичництва до християнства. Київ : Знання, 1996. 222 с.
7. Плохій С. М. Походження слов'янських націй. Київ : Критика, 2015. 456 с.
8. Ричка В. М. Київська Русь: проблема етнокультурного розвитку (конфесійний аспект). К.: Ін-т історії України НАН України, 1994. 34 с.
9. Толочко П. П. Київська Русь. Київ : Абрис, 1996. 360 с.
10. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ : Критика, 2006. 584 с.

Вебресурси:

- Ізборник: Історія України IX-XVIII ст. (першоджерела)

Семінарське заняття №3. Галицько-Волинська держава

Мета: Обґрунтувати роль Галицько-Волинського князівства як безпосереднього спадкоємця державнотворчих традицій Київської Русі. Розкрити специфіку внутрішньої політики Романа Мстиславича та Данила Галицького, зокрема їхню боротьбу з боярським свавіллям. Проаналізувати міжнародний статус Королівства Руського, значення коронації Данила Галицького (1253 р.) та особливості відносин з Золотою Ордою. Вивчити культурні особливості регіону як синтезу руських та західноєвропейських традицій.

Завдання:

- Окреслити територіальні межі держави в періоди найбільшого піднесення.
- Порівняти політичний устрій Києва та Галича.
- Вивчити перебіг боротьби Данила Галицького проти монгольської навали.
- Дослідити занепад держави та його вплив на подальшу долю українських земель.

Питання для перевірки базових знань:

1. Хто і коли об'єднав Галицьке та Волинське князівства в єдину державу?
2. Якими були результати поїздки Данила Галицького до хана Батия?
3. Що означав титул «Король Русі» для міжнародного престижу держави?
4. Які міста були центрами культури та торгівлі у Галицько-Волинській державі?

Теми доповідей:

- Данило Галицький: дипломат, полководець, король.
- Галицько-Волинський літопис як унікальна історична пам'ятка.
- Архітектура Галичини: від кам'яних замків до готичних впливів.

Список використаної літератури:

1. Войтович Л. В. Галицько-Волинські етюди. Біла Церква, 2011. 480 с.
2. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. К.: Альтернативи, 1998. 336 с.
3. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. К.: Наукова думка, 1984. 176 с.

4. Галицько-Волинський літопис / пер. Л. Махновця. К.: Дніпро, 1989.
5. Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. Біла Церква, 2013.
6. Ісаєвич Я. Д. Галицько-Волинська держава. Львів, 1999.
7. Чижевський Д. Історія української літератури. К.: Академія, 2003.
8. Subtelny O. Ukraine: A History. University of Toronto Press, 2009. 800 p.
9. Magocsi P. R. The Roots of Ukrainian Nationalism. University of Toronto Press, 2002.
10. Rowell S. C. Lithuania Ascending: A Medieval Baron in Search of an Empire. Cambridge University Press, 1994.

Вебресурси:

- Енциклопедія історії України

Семінарське заняття №4. Українські землі під владою іноземних держав (XIV–XVIII ст.). Козацька держава

Мета: Дослідити трансформацію української державності в складі Великого князівства Литовського, Польщі та формування Війська Запорозького. Розкрити передумови та наслідки Національно-визвольної війни середини XVII ст. під проводом Богдана Хмельницького. Проаналізувати політико-адміністративний устрій Гетьманщини як повноцінної держави. Розглянути феномен українського бароко та роль козацтва як захисника православної віри.

Завдання:

- Вивчити зміст Люблінської (1569 р.) та Берестейської (1596 р.) уній.
- Проаналізувати «Березневі статті» 1654 р. та зміну геополітичного вектора України.
- Дослідити еволюцію державності за часів Івана Мазепи та Пилипа Орлика (Конституція 1710 р.).
- З’ясувати причини ліквідації Гетьманщини та Запорозької Січі Російською імперією.

Питання для перевірки базових знань:

1. У чому полягала особливість перебування українських земель у складі ВКЛ («старого не змінюємо»)?
2. Які основні органи влади існували в Козацькій державі?
3. Чому Конституцію Пилипа Орлика називають першою українською конституцією?
4. Якими були наслідки Полтавської битви для автономії Гетьманщини?

Теми доповідей:

- Богдан Хмельницький — засновник Козацької держави.
- Острозька академія та роль князів Острозьких у збереженні культури.
- Петро Могила та реформа православної церкви.

Список використаної літератури:

1. Брехуненко В. А. Козаки на Степовому Кордоні Європи. Київ : Інститут української археографії, 2011. 504 с.
2. Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво. Київ : Вища школа, 1994. 539 с.

3. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1995. Т. 7, 8, 9.
4. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст. Київ : Основи, 1996. 224 с.
1. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 752 с.
2. Історія України в особах. Литовсько-польська доба / Авт. кол.: О. М. Дзюба, М. В. Довбищенко, Я. Д. Ісаєвич та ін. Київ : Україна, 1997. 272 с.
3. Казаков О. Московсько-польська боротьба за давньоруські землі на межі 70–80-х рр. XV ст. // Київська старовина. 2004. № 5. С. 39–52.
4. Кісь Я. До питання про передумови розвитку міст на території Руського і Белзького воєводств у XIV – XVII ст. // Вісник Львівського університету. 1970. Вип. 6. С. 79–86.
5. Кобилецький М. Магдебурзьке право у селах Галичини // Право України. 2003. № 8. С. 120–124.
5. Костомаров М. І. Богдан Хмельницький. Київ : Либідь, 1992. 632 с.
Леп'явко С. А. Козацтво в європейській історії. Київ : Темпора, 2010.
6. Мицик Ю. Відомості про Україну XIV ст. в хроніці Яна з Чарнкова // Магістеріум. Історичні студії. 2004. Вип. 17. С. 92–97.
7. Україна. 30 років незалежності. Стислий довідник / За ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021. 536 с.
8. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття. Київ : Laurus, 2012. 448 с.
9. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид., перероб. та розшир. Київ : Критика, 2005. 584 с.
10. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. Київ : Критика, 2002. 416 с.
11. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. 2-ге вид., перегл. і випр. Київ : Критика, 2008. 469 с.

Вебресурси:

- Електронна бібліотека «Чтиво»: Литовсько-руська доба

Семінарське заняття №5. Українське національне відродження XIX ст.

Мета: Розкрити зміст та етапи процесу перетворення українців з етносу на політичну націю в умовах імперського панування Росії та Австрії. Проаналізувати перехід від культурництва (етнографія, лінгвістика) до політичної боротьби. Дослідити діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, «Руської трійці», роль Тараса Шевченка та Івана Франка. Вивчити реакцію імперій на український рух (Валуєвський циркуляр, Емський указ) та зародження перших політичних партій.

Завдання:

- Визначити особливості українського руху в Галичині та Наддніпрянщині.
- Проаналізувати програмні документи: «Книга буття українського народу» та «Самостійна Україна».
- Вивчити роль університетів (Харківського, Київського) як центрів відродження.
- Дослідити вплив реформ 1860–70-х рр. на соціальну структуру українського суспільства.

Питання для перевірки базових знань:

1. Що таке «Весна народів» 1848 року і як вона вплинула на українців Галичини?
2. У чому полягала суть ідеї «слов'янської федерації» Кирило-Мефодіївців?
3. Чому XIX століття називають «довгим століттям» українського відродження?
4. Яка роль громадівського руху (Стара та Молода громади) у збереженні культури?

Теми доповідей:

- Тарас Шевченко як ідеолог національної незалежності.
- Микола Міхновський та маніфест «Самостійна Україна».
- Родина Терещенків та Ханенків: феномен українського меценатства.

Список використаної літератури (ДСТУ 8302:2015)

1. Бажан О. Г. Історія України: XIX – початок XX ст. Київ : Знання, 2010. 340 с.
2. Гірич І. Б. Українські інтелектуали і політична самоорганізація (середина XIX – початок XX ст.). Київ : Айлант, 2010. 424 с.
3. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 1996. 360 с.
4. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Київ : Наукова думка, 1992. 544 с.
5. Зайцев О. Ю. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки). Нариси інтелектуальної історії. Київ : Критика, 2013. 488 с.
6. Магочій П.-Р. Україна: Історія її земель та народів. Київ : Критика, 2012. 760 с.
7. Нахлік Є. К. «Руська трійця» у контексті європейського романтизму. Київ : Наукова думка, 1991. 212 с.
8. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ : Інститут історії України НАНУ, 2003. 340 с.
9. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ : Альтернативи, 1999. 336 с. (Україна крізь віки ; Т. 9).
10. Субтельний О. Україна: Історія. Київ : Либідь, 1993. 720 с.

Вебресурси:

- Електронний архів Тараса Шевченка
- Цифрова бібліотека «Київська старовина»

Семінарське заняття №6. Українська революція 1917–1921 рр.

Мета: Систематизувати знання про етапи боротьби за українську державність у 1917–1921 рр. Проаналізувати державотворчий досвід Української Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР та ЗУНР. Вивчити причини та значення Акту Злуки (1919 р.). Дослідити трагедію визвольних змагань: боротьбу на кілька фронтів, отаманщину та зовнішню агресію. Оцінити внесок революції у формування майбутньої незалежності.

Завдання:

- Порівняти зміст чотирьох Універсалів Центральної Ради.
- Вивчити внутрішню та зовнішню політику Павла Скоропадського.
- Проаналізувати обставини проголошення та падіння ЗУНР.
- З’ясувати причини поразки Української революції та її історичні уроки.

Питання для перевірки базових знань:

1. Коли була проголошена повна незалежність УНР (IV Універсал)?
2. Чим відрізнялася модель держави П. Скоропадського від моделі М. Грушевського?
3. Яке значення мав бій під Крутами в січні 1918 року?
4. Що передбачав Варшавський договір С. Петлюри та Ю. Пілсудського?

Теми доповідей:

- Михайло Грушевський — перший президент чи голова парламенту?
- Дипломатія УНР на Брест-Литовських переговорах.
- Симон Петлюра: постать на тлі вогню та революції.

Список використаної літератури:

1. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1997. 344 с.
2. Винниченко В. К. Відродження нації : у 3 т. Київ : Політвидав України, 1990. (Репринт 1920 р.).
3. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. : у 2 т. Київ : Темпора, 2002.
4. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР. Львів : Олір, 1995. 368 с.
5. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції (1917–1921). Київ : Темпора, 2003. 608 с.
6. Пиріг Р. Я. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2008. 209 с.
7. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків : КСД, 2016. 496 с.
8. Солдатюк М. С. УНР: від проголошення до падіння. Київ : Знання, 2012. 320 с.
9. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Концепція та історіографія (1917–1920 рр.). Київ : Просвіта, 1999. 508 с.
10. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Київ : Україна, 1995. 206 с.

Вебресурси:

- Український інститут національної пам'яті: Проєкт «100 років боротьби»

- Електронний архів Михайла Грушевського

Семінарське заняття №7. Україна в радянський період (1922–1991 рр.)

Мета: Проаналізувати суперечливий характер перебування України у складі СРСР. Розкрити механізми тоталітарного контролю: колективізацію, індустріалізацію, Голодомор 1932–33 рр. як геноцид, «Розстріляне відродження». Дослідити роль України у Другій світовій війні та внесок у перемогу над нацизмом. Вивчити феномен дисидентського руху (шістдесятники, Гельсінська група) як інтелектуального спротиву та чинника розпаду СРСР.

Завдання:

- Вивчити політику «українізації» 1920-х рр. та причини її згортання.
- Проаналізувати наслідки Чорнобильської катастрофи для національного пробудження.
- Дослідити діяльність ОУН та УПА у боротьбі за незалежність.
- З'ясувати обставини прийняття Декларації про державний суверенітет (1990 р.).

Питання для перевірки базових знань:

1. У чому полягала суть політики НЕПу в Україні?
2. Якими були основні причини та наслідки голоду 1946–47 рр.?
3. Назвіть лідерів українського дисидентського руху 1960–70-х років.
4. Як події «перебудови» вплинули на вихід України зі складу СРСР?

Теми доповідей:

- Голодомор 1932–1933 рр. — трагедія українського народу.
- Василь Стус: поет і борець проти системи.
- Шістдесятництво як культурний феномен.

Список використаної літератури:

1. Бажан О. Г. Український національний рух. Основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-их – 1980-ті рр.). Київ, 2000. 232 с.
2. Баран В. К., Даниленко В. М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-ті рр.). Київ : Альтернативи, 1999. 304 с.
3. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та становлення політичної системи України. Київ : Либідь, 1993. 200 с.
4. Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.). Київ : Рідний край, 2000. 616 с.
5. Зайцев О. Ю. Дисиденти: Антологія текстів. Львів : Вид-во УКУ, 2011. 656 с.
6. Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років. Київ : Либідь, 1995. 224 с.
7. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). Київ : Альтернативи, 2000. 360 с.
8. Плохій С. М. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків : КСД, 2015. 448 с.
9. Рибак І. В. Новітня історія України (1945–2010 рр.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 360 с.
10. Шаповал Ю. І. Доля як історія. Київ : Генеза, 2006. 448 с.

Вебресурси:

- Дисидентський рух в Україні (віртуальний музей)

- Центр досліджень визвольного руху

Семінарське заняття №8. Незалежна Україна: державність і культура сьогодення

Мета: Дослідити процеси становлення сучасної української держави від референдуму 1 грудня 1991 р. до сьогоднішніх днів. Проаналізувати значення Конституції 1996 року. Вивчити роль громадянського суспільства у захисті демократії (Помаранчева революція, Революція Гідності). Розкрити причини та характер російської агресії, боротьбу України за територіальну цілісність та євроінтеграційні прагнення. Оцінити сучасні здобутки української культури в глобальному контексті.

Завдання:

- Вивчити етапи формування Збройних Сил України.
- Проаналізувати Угоду про асоціацію з ЄС та її значення.
- Дослідити розвиток сучасної літератури, музики та кіно в умовах незалежності.
- Ознайомитися з основними положеннями закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Питання для перевірки базових знань:

1. Які були результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року?
2. У чому полягає суть Будапештського меморандуму?
3. Які основні вимоги висували учасники Революції Гідності?
4. Назвіть видатних сучасних українських митців, відомих у світі.

Теми доповідей:

- Шлях України до Європейського Союзу та НАТО.
- Культурна дипломатія України в умовах війни.
- Чорнобиль у пам’яті та сучасній культурі.

Список використаної літератури:

1. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності. Київ : Знання, 1992. 120 с.
2. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
3. Грицак Я. Й. Подалати минуле: Глобальна історія України. Київ : Портал, 2021. 432 с.
4. Забужко О. С. Музей покинутих секретів. Київ : Комора, 2015. 832 с.
5. Історія української культури : у 5 т. / за ред. Б. Є. Патона. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 5. Кн. 4.
6. Кравчук Л. М. Одна Україна, єдиний народ. Київ : Фоліо, 2010. 480 с.
7. Литвин В. М. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки XX ст.). Київ : Наукова думка, 2001. 450 с.
8. На шляху до незалежності: аналітичні документи (1989–1991). Київ : Смолоскип, 2011. 420 с.
9. Плохій С. М. Остання імперія. Занепад і крах Радянського Союзу. Харків : КСД, 2015. 448 с.

10. Плохій С. М. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи. Харків : КСД, 2019. 400 с.
11. Політична історія України. XX століття : у 6 т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова). Київ : Генеза, 2003. Т. 6.
12. Рибак І. В. Новітня історія України (1945–2010 рр.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. 360 с.
13. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. Київ : Право, 1993. 192 с.
14. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь (1569–1999). Київ : Дух і Літера, 2012. 464 с.
15. Україна в Європі: контекст міжнародних відносин / за ред. А. І. Кудряченка. Київ : Фенікс, 2011. 640 с.
16. Україна: політична історія. Незалежна Україна / відп. ред. В. Смолій. Київ : Парламентське видавництво, 2007. 600 с.
17. Шаповал Ю. І. Держава: незалежність і розбудова. Київ : Знання, 2012. 340 с. Гарань О. В., Сидорчук О. В. Україна на шляху до ЄС: проблеми і перспективи. Київ : КМАН, 2015. 240 с.
18. Яковенко Н. М. Вступ до історії. Київ : Критика, 2007. 376 с.

Вебресурси:

- Офіційний портал Верховної Ради України (Розділ «Законодавство»)